

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави та права**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Основи правових знань. Теорія держави і права»
обов'язкових компонент освітньої-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
071 Облік і оподаткування (Облікова аналітика)**

Кам'янець-Подільський 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави та права (протокол від 12.08.2024 № 1).

Розробники:

1. Професор кафедри теорії та історії держави та права ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Лазарєв В. В.
2. Доцент кафедри теорії та історії держави та права ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О. А.
2. Професор кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Войціховський А.В.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами. (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1. Загальна характеристика держави. Громадянське суспільство.	8	2	2			4	Залік
Тема № 2. Механізм держави.	8	2	2			4	
Тема № 3. Поняття права. Норма права.	8	2	2			4	
Тема № 4. Джерела права. Система права та система законодавства.	8	2	2			4	
Тема № 5. Правові відносини.	8	2	2			4	
Тема № 6. Правовий статус людини і громадянина. Юридичні інструменти захисту прав людини і громадянина.	6	2	2			2	
Тема № 7. Реалізація права.	8	2				6	
Тема № 8. Правомірна поведінка, правопорушення, юридична відповідальність.	6	2	2			2	
Всього за I семестр:	60	16	14			30	

2. Методичні вказівки до семінарських занять.

Тема № 1. Загальна характеристика держави. Громадянське суспільство.

Семінарське заняття. Загальна характеристика держави. Громадянське суспільство.

Навчальна мета заняття: визначення поняття та ознаки держави, з'ясування сутності держави, формулювання поняття функцій держави, та види. визначити чіткі уявлення про форму держави та її структурні елементи: форма держави, форма державного устрою, форма державно-правового режиму. Здобувачі вищої освіти повинні знати і вміти застосовувати критерії поділу республіканських форм правління за видами; засвоїти особливості та динаміку формування сучасної української держави; надати основи знань про сучасні міжнародні об'єднання держав та їх відмінність від держави.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки держави.
2. Поняття та види функцій держави.
3. Форма держави.
4. Незалежна і суверенна Україна як гарант євроатлантичної безпеки.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, необхідно звернути увагу на те, що поняття „держави” в юридичній науці має достатньо багато значень та визначень, які різняться між собою ступенем змістовної завантаженості, обсягом формулювання, набором спеціальних наукових категорій. До основних ознак держави відносять: територію і населення, наявність органів державної влади, систему оподаткування, суверенітет, наявність права, формальні реквізити (гімн, прапор, герб) тощо.

Готуючись до другого питання, слід розуміти, що функції держави – це основні напрями внутрішньої і зовнішньої діяльності держави, в яких виражається і конкретизується його сутність і соціальне призначення. Розгляд функцій держави доцільно здійснювати за допомогою загальної класифікації функцій на внутрішні та зовнішні. При цьому внутрішні функції - це основні напрями діяльності держави по виконанню внутрішніх завдань, а зовнішні - основні напрями діяльності держави по здійсненню завдань, що стоять перед нею у взаємовідношенні з іншими державами і всією світовою спільнотою.

Розкриваючи зміст третього питання, необхідно враховувати, що визначення категорії «форма держави» передбачає поєднання в єдину систему її структурних елементів: форми державного устрою, форми державного правління, форми державного політичного режиму, що відображають процес формування та реалізації державної влади. Аналіз форми державного устрою вимагає приділення окремої уваги питанню про суперечливу категорію «конфедерація». Характеристика форми державного правління вимагає висвітлення особливостей процесу формування, звітності та відповідальності вищих виконавчих органів державної влади. Форма державного політичного режиму може бути більш ретельно визначена шляхом класифікації всіх видів режиму за критерієм демократичності.

При висвітленні четвертого питання слід враховувати особливості воєнного стану в Україні, введеного в результаті повномасштабного вторгнення росії до України. У відповідь НАТО рішуче підтримала суверенітет і територіальну цілісність України. Вона розпочала найбільше підсилення своєї колективної оборони з часів холодної війни. Вона призупинила співпрацю з Росією, залишаючись при цьому відкритою для діалогу. Західні держави також наклали санкції на росію. Члени НАТО дуже чітко демонструють, що не можуть і не будуть поступатися принципами, які покладено в основу Альянсу і безпеки в Європі і Північній Америці.

Питання цільових виступів:

1. Основні форми демократії.
2. Інститути демократії.
3. Громадянське суспільство.
4. Держава і громадянське суспільство.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: Закон України від 21.09.2011 № 3764-VI: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
5. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.
6. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 493 с., С. 12-28, 57-83, 92-137, 238-333.
7. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.
8. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
9. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

Додаткова:

1. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 21-23, 28-30. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.
2. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ;

Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с., С. 91-106, 111-144.

3. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 1(88). С. 25-34.

4. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 61-172, 198-216, 238-269.

5. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)

6. Ковальчук В., Токарська А. Філософія діалогу державі і суспільства. *Право України*. 2022. № 5. С. 124-134.

7. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245-248.

8. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с., С.24-28, 51-57. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.

9. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)

10. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)

11. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 172 с., С. 34-43. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/183/1-20.pdf>.

12. [Правознавство : підручник для студентів внз / Г. А. Волошкевич та ін. Черкаси, 2019. 686 с.](#)

13. [Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 360 с.](#)

14. Флоріан Енке. Незалежна і суверенна Україна є ключем до євроатлантичної безпеки. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2020/07/08/nezaleyona-suverenna-ukrana-klyuchem-do-vroatlantichno-bezpeki/index.html>.

Тема № 2. Механізм держави.

Семінарське заняття. Механізм держави.

Навчальна мета заняття: визначення комплексного уявлення про механізм держави, його структуру і чітко засвоїти: поняття та складові державного апарату; визначення та компетенцію державних органів, державної служби в цілому; систему державних органів в Україні.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки та структура механізму держави.
2. Державний апарат: поняття та структура.
3. Поняття, ознаки та види державного органу.
4. Система державних органів. Особливості діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання потребує зосередження уваги на тому, що механізм держави – це система нормативно визначених державних організацій, за посередництвом яких держава виконує покладені на неї завдання та реалізує функції. Серед ознак механізму держави виділяють наступні: цілісність ієрархічної системи державних організацій, яка побудована на засадах субординації та координації, забезпечується єдиними принципами організації, єдиними завданнями і цілями їх діяльності; має чітку визначену структуру з певними зв'язками між її елементами тощо. У юридичній літературі немає єдиної точки зору щодо структури механізму держави. Проте, як правило, до структури механізму держави відносять державний апарат, державні підприємства, державні установи.

Друге питання припускає визначення державного апарату як певної частини механізму держави, системи всіх державних органів, які наділені владними повноваженнями для здійснення функцій та завдань держави. Державний апарат покликаний виконувати основні функції держави щодо практичного здійснення державної влади і управління і є невід'ємним атрибутом як виникнення, так і існування та функціонування держави. Найважливішим структурним елементом державного апарату є орган держави. Державний апарат складається з державних органів. Орган держави — це група осіб чи одна особа (державні службовці), яка має юридично оформлену державно-владну компетенцію для виконання завдань та функцій держави. Кожний орган держави утворюється для здійснення певного виду державної діяльності, тобто має свій предмет відання, завдання та функції, має визначену структуру. Структуру державного органу становлять: апарат, що безпосередньо виконує завдання та функції держави, маючи для цього державно-владні повноваження (особи, які здійснюють керівництво, відповідно до покладених на них обов'язків і наданих їм повноважень); допоміжний апарат, що не має державно-владних повноважень (спеціалісти та інші особи, що забезпечують технічні умови у здійсненні керівних управлінських функцій).

Висвітлення третього питання передбачає визначення поняття «державний орган» як одна особа або організована група осіб, спеціально призначені для реалізації державної влади в передбачених законом випадках. До числа державних органів ставляться, наприклад, суд, президент, парламент і т.п. Основними ознаками державних органів є створюються й функціонують у відповідності й на основі норм права; відносна структурна й функціональна відособленість у механізмі держави по ознаці їхньої спеціалізації; функціональна взаємодія один з одним у процесі реалізації кожним своїх повноважень,

обов'язків. Державні органи класифікуються на види за різними критеріями: за обсягом владних повноважень; широтою компетенції; за способом формування тощо.

Розглядаючи четверте питання слід враховувати, що всі державні органи насамперед треба розрізняти орієнтуючись на принцип розподілу державної влади, відповідно до якого є державні органи законодавчі, виконавчі та судові. При цьому законодавча влада - це галузь державної влади, делегована народом своїм представникам у парламенті, що надає їм виключне право приймати закони. Органи законодавчої влади, як правило (але не завжди), є виборними і мають різні назви: Верховна Рада, Конгрес, Сейм. Виконавча влада – це галузь державної влади, що володіє правом безпосередньо управляти країною, виконувати закони та інші нормативні акти, ухвалені законодавчою владою. Судова влада - незалежна галузь державної влади, що володіє виключним правом здійснювати правосуддя і ухвалювати рішення в процесі судочинства. Особливу увагу слід приділити особливостям діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану.

Питання цільових виступів:

1. Місце глави держави в системі державних органів.
2. Система «стримувань і противаг».
3. Співвідношення і взаємодія держави та особи.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: Закон України від 21.09.2011 № 3764-VI: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>.
4. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
5. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.
6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.
8. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

9. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
10. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
11. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
12. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
13. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.
14. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 493 с., С. 139-221.
15. [Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
16. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
17. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

Додаткова:

1. Борщевський В., Василиця О., Матвєєв Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. Держава та регіони. 2022. № 2. С 30-35. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/3218>.
2. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: *збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару* (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 35-45. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.
3. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с., С. 92, 97, 98, 145-169, 196, 213, 412.
4. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 1(88). С. 25-34.

5. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1(84). С. 39-46.
6. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 176-183.
7. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)
8. Ковальчук В., Токарська А. Філософія діалогу державі і суспільства. *Право України*. 2022. № 5. С. 124-134.
9. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245-248.
10. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с., С. 67-77. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.
11. Корелова В., Рябченко Я., Солодка А. Вплив правового режиму воєнного стану на діяльність Кабінету Міністрів України та військових адміністрацій. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 119-138.
12. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)
13. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 172 с., С. 108.
14. Лялюк О. Правове регулювання компетенції місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 6-23.
15. [Правознавство : підручник для студентів внз / Г. А. Волошкевич та ін. Черкаси, 2019. 686 с.](#)
16. [Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 360 с.](#)

Тема № 3. Поняття права. Норми права.

Семінарське заняття. Поняття права. Норми права.

Навчальна мета заняття: вивчення права в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, визначення його функцій та принципів, вивчення поняття норми права, її структури, видів та співвідношення зі статтями нормативно-правових актів.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття і ознаки права.
2. Функції та принципи права.
3. Соціальні норми, їх визначення та види.

4. Структура норми права: гіпотеза, диспозиція, санкція.

Методичні вказівки:

Розкриваючи поняття «права», слід виходити із того, що у праві як складній категорії можна виділити юридичну та соціальну сторону. У суто юридичному сенсі слова право - це система загальнообов'язкових, формально визначених, встановлених і забезпечуваних державою правил поведінки. Право як соціальне явище є регулятором суспільних відносин. Через формальне закріплення міри свободи, рівності і справедливості право виражає єдність загально-соціальних і групових інтересів. Право - це система загальнообов'язкових, формально визначених, встановлених і охоронюваних державою правил поведінки, що виражає міру свободи і справедливості, досягнуту певним суспільством, і служить для регулювання суспільних відносин. До головних та невід'ємних ознак права відносять: загальнообов'язковість, нормативність, формальна визначеність, системність, зв'язок з державою, регулятивна, вираз міри свободи і справедливості, процедурність, компромісний характер.

При підготовці до другого питання необхідно зважати на те, що функції права - це основні напрями впливу права на людину і суспільство (на суспільні відносини). Категорія функцій права допомагає з'ясувати соціальне призначення права, характер його впливу на поведінку учасників суспільних відносин. Розрізняють загальносоціальні і спеціально-юридичні функції права. Під принципами права розуміють об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямки його розвитку. Принципи є підставою права, містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Принципи права визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи як керівні ідеї для законодавця. Вони є сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку, функціонування суспільства і правовою системою. Завдяки принципам, правова система адаптується до найважливіших інтересів і потреб людини і суспільства.

Розглядаючи поняття «соціальні норми», слід зважувати, що це правила поведінки, що поширюються на певні групи людей, регулюють суспільні відносини і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу. Третє питання потребує проведення загальної класифікації соціальних норм, що здатні впливати у якості правил на суспільні відносини. Соціальні норми поділяються на: норми права – які встановлюються і охороняються державою; моральні норми – норми, що склалися у людському суспільстві у зв'язку з уявленнями про добро, зло, правду, справедливість; звичаї – норми, що склалися історично і в результаті багаторазового повторення увійшли у звичку; корпоративні норми – норми громадських організацій, які визнає держава; релігійні норми – норми, відображені в Корані або інших релігійних книгах.

Четверте питання потребує ознайомлення із особливостями структури норми права. У правовій науці превалює положення про трьохелементну побудову правової норми, відповідно до якої норма права, по-перше, повинна встановлювати певне правило поведінки шляхом закріплення прав і обов'язків суб'єктів; по-друге, вона повинна визначати умови, при наявності яких суб'єкти можуть реалізовувати ці права та обов'язки і, по-третє, – закріплює певні засоби забезпечення приписів, що в ній містяться. Відповідно до таких завдань норма права складається з трьох логічно поєднаних структурних елементів – гіпотези, диспозиції і санкції. Всі частини норми права є рівнозначними. Тільки в результаті системного об'єднання, цілісної єдності трьох частин – гіпотези, диспозиції і санкції, що мають відносну самостійність і свої особливості, утвориться цілісне, якісно нове правило поведінки – норма права.

Питання цільових виступів:

1. Цінність права.
2. Поняття, основні ознаки та система соціального регулювання.
3. Способи викладу правових норм у статтях нормативно-правових актів (прямий, посилковий і банкетний; казуїстичний, абстрактний).

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.
8. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 493 с.
9. [Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
10. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzh>

[avy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.](#)

11. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

Додаткова:

1. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 329-334. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

2. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с., С. 68, 78-89, 194-198, 217- 227, 288, 293, 409, 425.

3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 270-312.

4. [Кельман М. С. , Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)

5. Косович В. Напрямок дії нормативно-правових актів у часі: необхідність нормативного визначення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. № 76. С. 3-8.

6. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)

7. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 172 с., С. 56-75.

8. Марченко Д. В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : матер. круглого столу* (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.) / НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса : НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. С. 100-106.

9. [Правознавство : підручник для студентів внз / Г. А. Волошкевич та ін. Черкаси, 2019. 686 с.](#)

10. [Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 360 с.](#)

Тема № 4. Джерела права. Система права та система законодавства.

Семінарське заняття. Джерела права. Система права та система законодавства.

Навчальна мета заняття: вивчення особливостей основних та факультативних джерел (форм) права, проведення класифікації нормативно-

правових актів, визначення понять система права та система законодавства, їх структури та співвідношення, форм систематизації нормативно-правового матеріалу.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та види форм (джерел) права.
2. Поняття, ознаки та види нормативно-правового акту. Особливості дії нормативно-правових актів в умовах воєнного стану.
3. Поняття, основні ознаки і структура системи права.
4. Поняття, основні риси та структура системи законодавства.

Методичні вказівки:

При підготовці до першого питання необхідно зважати на те, що джерела (форми) права - це офіційні способи зовнішнього вираження й закріплення норм права. Види основних джерел (форм) права: а) нормативно-правовий акт; б) нормативно-правовий договір; в) правовий звичай; г) правовий прецедент. Також слід пам'ятати, що термін «джерелами права» може вживатися у різних значеннях. В матеріальному сенсі джерела права – це соціально-економічні та політичні умови життя суспільства, що об'єктивно викликають виникнення права, необхідність правового регулювання. В ідеологічному значенні – це правосвідомість, погляди, ідеї та доктрини, під впливом яких формується право. В історичному контексті джерела права – це тексти законів минулого, літописи, історичні хроніки, які надають можливість простежити процес становлення і розвитку права в різні епохи. Нарешті, в формально-юридичному смислі джерела права – це офіційно визнані форми зовнішнього виразу і закріплення юридичних норм. Форма (джерело) права демонструє, в який спосіб держава створює, фіксує ту чи іншу норму права, в якому вигляді ця норма доводиться до свідомості людей.

Розгляд другого питання передбачає розкриття поняття «нормативно-правовий акт» як виданий у встановленому порядку уповноваженим на це органом акт правотворчості, який містить загальнообов'язкові правила поведінки. До ознак нормативно-правового акта можна віднести: приймається або санкціонується уповноваженими органами держави (правотворчими органами) або народом (через референдум); завжди містить нові норми права або змінює (скасовує) чинні, чітко формулює зміст юридичних прав і обов'язків; приймається з дотриманням певної процедури тощо. За юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на: закони; підзаконні нормативно-правові акти. За сферою дії нормативно-правові акти поділяються на: акти зовнішньої дії; внутрішньої дії. Акти зовнішньої дії розповсюджуються на необмежене коло суб'єктів (Цивільний кодекс, Кримінальний кодекс, Закон про громадянство тощо). Акти внутрішньої дії адресовані суб'єктам, що входять до складу відповідного міністерства, відомства, організації (наприклад, Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ). До цієї категорії відносяться також локальні акти, що приймаються на

підприємствах та установах та регулюють різні внутрішні питання: статuti, положення, правила внутрішнього трудового розпорядку, правила господарської та фінансової діяльності тощо. Види нормативно-правових актів за характером волевиявлення: акти встановлення норм права; акти заміни норм права; акти скасування норм права. Види нормативно-правових актів за галузями законодавства: цивільні; кримінальні; адміністративні; кримінально-процесуальні тощо. Окремо слід наголосити, що нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які стосуються прав і свобод людини і громадянина, що обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, тимчасово не застосовуються.

Відповідаючи на третє питання необхідно враховувати, що система права - це обумовлена характером суспільних відносин внутрішня будова (або структура) права, виражена в єдності та узгодженості усіх норм права, що діють в державі, а також в розподілі цих норм за галузями та інститутами. Дослідження структури системи права спрямовується на роз'яснення суті категорії «інститут права» з відповідними прикладами галузевих та міжгалузевих інститутів; роз'яснення категорій «галузь права» та «підгалузь права», з використанням таких елементів як «норма права» та «інститут права» і певними прикладами.

Четверте питання потребує розуміння системи законодавства як єдиного комплексу усіх діючих нормативно-правових актів держави, що поділяється на елементи в залежності від предмету правового регулювання, юридичної сили, а також від особливостей форми державного устрою. Пояснення окремих різновидів систематизації: консолідації, інкорпорації та кодифікації необхідно ілюструвати прикладами з сучасних законодавчих збірок та кодексів України.

Питання цільових виступів:

1. Поняття та юридична природа актів Конституційного Суду України, Верховного суду.
2. Дія нормативно-правових актів у часі.
3. Дія нормативно-правових актів в просторі.
4. Дія нормативно-правових актів за колом осіб.

Література:

Основна:

1. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.
2. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 493 с.
3. [Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)

4. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
5. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

Додаткова:

1. Воєнний стан в Україні. Актуальні роз'яснення, гарантії дотримання законності, заборони і обмеження, нормативне забезпечення К. : ВД «Професіонал», 2022. 226 с., с. 3-6. URL: <https://jurkniga.ua/contents/voiennyi-stan-v-ukraini-aktualni-roz'yasnennya-garantii-dotrimannya-zakonnosti-zaboroni-i-obmezhennya-normativne-zabezpechennya.pdf>.
2. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: *збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару* (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 393-408. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.
3. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с., С. 89, 249, 251, 255, 256-263, 290, 291, 322, 323, 372, 378, 406,.
4. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 313-369, 390-405.
5. [Кельман М. С. , Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)
6. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с., С. 112-116. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.
7. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)
8. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 172 с., С. 76-94. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/183/1-20.pdf>.
9. Магновський І. Й. Конституційність нормативних актів крізь призму верховенства Основного Закону держави. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2023. Т. XXXII. С. 85-93.
10. Полєва Я. В., Дергачов Є. В. Правовий нігілізм: теоретичний та практичний аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 18-22.

11. [Правознавство : підручник для студентів внз / Г. А. Волошкевич та ін. Черкаси, 2019. 686 с.](#)

12. [Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 360 с.](#)

Тема № 5. Правові відносини.

Семінарське заняття. Правові відносини.

Навчальна мета заняття: визначення поняття та основних видів правовідносин, їх структурних елементів.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки і види правових відносин.
2. Структура правовідносин. Суб'єкти і об'єкти правових відносин.
3. Зміст правових відносин.
4. Юридичні факти.

Методичні вказівки:

Перше питання ставить завдання визначити поняття «правових відносин» та окреслити коло їх невід'ємних ознак. Так, під правовими відносинами розуміють специфічні вольові суспільні відносини, які виникають і здійснюються на основі норм права, учасники яких взаємопов'язані суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Вони мають наступні ознаки: правовідносини є результатом свідомої діяльності людей, в якій складається модель майбутніх стосунків з огляду на існуючі людські цінності та суспільні пріоритети; правовідносини формуються на основі реальних суспільних відносин. Вони юридично виражають економічні, політичні, сімейні, національні та інші реально існуючі в житті відносини, є засобом їх регулювання; правовідносини виникають, припиняються чи змінюються відповідно до правових норм, які впливають на поведінку людей і через неї реалізуються. У реальній дійсності правовідносини можуть виникати лише тоді, коли чинна норма права встановлює взаємні права і обов'язки учасників (суб'єктів) конкретних суспільних відносин. Єдиний виняток з цього правила становить виникнення правовідносин у разі вирішення справи на основі аналогії права.

Розгляд другого питання передбачає розуміння поняття «суб'єкт правових відносин» як фізичні, юридичні та інші особи, які є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, необхідних для участі у конкретному право відношенні. Суб'єктами правовідносин можуть бути: фізичні особи: громадяни України, іноземці, особи без громадянства; юридичні особи: державні органи, установи і організації, суб'єкти підприємницької діяльності, зареєстровані як юридичні особи незалежно від форми власності; політичні партії та інші об'єднання громадян; релігійні організації; територіальні громади та інші спільності: трудові і навчальні колективи, нація, народ; Автономна республіка Крим; держави; міжнародні організації. Для того, щоб особа стала учасником правовідносин,

вона повинна бути право суб'єктною, тобто вона повинна володіти певною правоздатністю, дієздатністю і деліктоздатністю.

В свою чергу об'єктами правовідносин є будь-які блага, у зв'язку з якими у суб'єктів виникають суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Об'єктами правовідносин можуть бути: особисті немайнові блага (життя, здоров'я, безпечне для життя і здоров'я довкілля, особиста недоторканість, честь і гідність особи, ділова репутація тощо); майнові блага (право власності, майнові права та обов'язки тощо); результати інтелектуальної діяльності (твори науки, винаходи, твори літератури і мистецтва, інші результати творчої діяльності); певні дії суб'єктів; результати певних дій суб'єктів. Об'єктами правових відносин можуть бути як матеріальні так і духовні блага, а також будь-яка діяльність і поведінка суб'єктів, що не заборонена правовими нормами.

Третє питання розкривається шляхом характеристики двох основних елементів змісту правових відносин: фактичного змісту та юридичного змісту. Юридичний зміст правовідносин - це передбачені нормами права реальна можливість суб'єктів правовідносин щодо здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Фактичний зміст правовідносин - це фактична поведінка суб'єктів правовідносин, у межах якої реалізуються їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Юридичний і фактичний зміст нетотожні. Перший - значно ширший другого і містить невизначену кількість можливостей. Таким чином, юридичний зміст правовідносин визначає те, як правовідносини повинні відбуватися, а фактичний зміст правовідносин показує те, як вони відбулися у реальній дійсності.

При підготовці до четвертого питання слід розуміти, що юридичні факти не є елементом правовідносин, проте є підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин. Без юридичних фактів навіть за наявності чинних правових норм виникнення правовідносин неможливе. Факти стають юридичними не в силу якихось особливих внутрішніх властивостей, а внаслідок визнання їх такими законом. Не всі факти, дії, випадки, обставини тощо набувають юридичного значення, а тільки ті, що входять до сфери правового регулювання і можуть спричинити юридичні наслідки. Право не породжує факти, вони виникають і існують поза ним, але право надає їм статусу юридичних. Юридичні факти - це реакція правової норми на конкретну життєву ситуацію, яка передбачена в її гіпотезі. Існують різні способи класифікації юридичних фактів. Залежно від підстав розрізняють такі види юридичних фактів: за вольовим критерієм юридичні факти поділяються на юридичні дії та юридичні події. Юридичні дії — це обставини, які пов'язані з вольовою поведінкою суб'єкта правовідносин та характеризуються як зовнішній прояв його волі і свідомості. Усі юридичні дії можуть бути правомірними, тобто такими, що відповідають вимогам норм права (наприклад, укладення договору) або неправомірними, тобто такими, що не відповідають вимогам норм права (наприклад, вчинення правопорушення). Юридичні події — це обставини або явища, виникнення, дія і припинення яких не залежить від волі суб'єктів правовідносин, але з настанням яких настають певні правові наслідки. Розрізняють стихійні (природні), антропогенні (людські) та техногенні події. З ними пов'язано виникнення правових відносин по

відшкодуванню збитків, по спадкоємству, по виплаті страхових коштів (наприклад, у разі катастрофи, пов'язаною з технікою) тощо. Зазначені події ніяких юридичних зобов'язань не за собою не тягнуть, а лише служать підставами для них.

Питання цільових виступів:

1. Сучасна класифікація суб'єктів правовідносин.
2. Класифікація юридичних фактів.

Література:

Основна:

1. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.
2. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 493 с.
3. [Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)
4. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
5. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

Додаткова:

1. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с., С. 28, 245, 294, 299, 304, 307-309, 416, 422.
2. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)
3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 406-419.
4. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)
5. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 172 с., С. 102-110.
6. Погрібний І. М. Генеза складу правових відносин. *Право і безпека*. 2022

№ 3(86). С. 160-170.

7. [Правознавство : підручник для студентів виш / Г. А. Волошкевич та ін. Черкаси, 2019. 686 с.](#)

8. [Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 360 с.](#)

Тема № 6. Правовий статус людини і громадянина. Юридичні інструменти захисту прав людини і громадянина.

Семінарське заняття. Правовий статус людини і громадянина. Інструменти захисту прав людини і громадянина.

Навчальна мета заняття: визначення особливостей правового статусу людини і громадянина; визначення основних інструментів захисту прав людини і громадянина.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Співвідношення понять «права людини» та «права громадянина».
2. Поняття та структура правового статусу людини і громадянина.
3. Поняття та види інструментів захисту прав людини і громадянина.
4. Захист прав людини і громадянина в умовах воєнного стану.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання необхідно розпочати із історії прав людини. Ідея прав людини проходить довгий шлях. Вона черпає своє натхнення з античної філософії права і політики, християнства і філософії Нового часу. З появою у 1948 році Загальної декларації прав людини як реакції на жах Другої світової війни можна казати про еру прав людини у міжнародному праві і у світі в цілому. Неодмінно слід розглянути співвідношення прав людини і громадянина та обов'язки держави. Цікавим для міркування є про те, що права людини – єдність цінностей, філософських понять «людська гідність», «свобода», «рівність». Іншими словами сукупність цих трьох елементів складає «концепцію прав людини». Варто не забувати, що цілісність і взаємозв'язок прав людини і громадянина виявляються в тому, що права громадянина є різновидом прав людини (їх називають політичними правами людини). Звичайно права людини і громадянина фіксуються в одному нормативно-правовому акті (наприклад, такою є французька Декларація прав людини і громадянина, конституції більшості сучасних держав).

Готуючись до другого питання, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи, навести перелік усіх елементів, розкрити їх зміст. Необхідно розмежувати поняття „загальний”, „спеціальний” та „індивідуальний” правовий статус, а також основи правового статусу в широкому та вузькому сенсі слова. Варто акцентувати увагу на відмінностях між правами і свободами, правами людини і правами громадянина. Слід також мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією,

що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави.

Третє питання розкривається шляхом характеристики основних інструментів захисту прав людини і громадянина: об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод; проводити збори, мітинги та демонстрації; направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади (Закон України «Про звернення громадян», адміністративне оскарження, дисциплінарна відповідальність, діяльність органів прокуратури, Центр надання безоплатної правової допомоги); захищати в суді свої права і свободи (звернення до Конституційного Суду України, Вищого антикорупційного суду, звернення до місцевих, апеляційних судів, Верховного Суду); звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або органів (Звернення до Європейського суду з прав людини).

Розглядаючи четверте питання, необхідно керуватися статтею 55 Конституції України, що передбачає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Обов'язково слід врахувати положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», які регламентують особливості захисту прав людини і громадянина в умовах воєнного часу.

Питання цільових виступів:

1. Гендерна рівність в умовах воєнного стану.
2. Особливості захисту прав дитини в умовах воєнного стану.
3. Адміністративне оскарження: підстави та порядок подання скарги.
4. Особливості звернення до Конституційного Суду України.
5. Особливості звернення до місцевих, апеляційних судів, Верховного Суду.
6. Особливості звернення до Центру надання безоплатної правової допомоги.
7. Медіація як інструмент захисту прав людини.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

(https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

5. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

7. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.

8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

9. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.

10. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 493 с.

11. [Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)

12. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

13. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

Додаткова:

1. Атаманова Н. В. , Тицька Я. О. Теоретико-правові аспекти реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 1. С. 3-6.

2. Гетьман Є. А. , Мерник А. М. , Шаповал Р. В. Відносні права людини в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29, № 1. С. 26-38.

3. Губанов О. Питання балансування свободи вираження поглядів і безпекових факторів під час воєнного та надзвичайного стану. *Право України*. 2022. № 8. С. 95-107.

4. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: *збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару* (в авторській

редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 79-81. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

5. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с., С. 11, 80, 81, 90, 183, 187, 188, 189, 195, 205, 215, 411, 420, 423, 429.

6. Іванов І. В., Супрун В. М. Міжнародні та європейські стандарти дотримання принципу гендерної рівності в умовах воєнного стану: соціально-правовий аспект. *Наукові записки: Сер. Право*. 2023. Вип. 14. С. 21-26.

7. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 217-237.

8. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)

9. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с., С. 97-120. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.

10. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)

11. Лепеха В. О., Пряміцин В. Ю. Свобода як цінність в умовах правового режиму воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 13-17.

12. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 172 с., С. 143-145.

13. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 13-17.

14. Мерник А. М., Зінченко О. В. Теоретико-правовий аспект обмеження окремих прав людини в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29, № 2. С. 105-118.

15. [Правознавство : підручник для студентів ВНЗ / Г. А. Волошкевич та ін. Черкаси, 2019. 686 с.](#)

16. [Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 360 с.](#)

Тема № 8. Правова поведінка, правопорушення, юридична відповідальність.

Семінарське заняття. Правова поведінка, правопорушення, юридична відповідальність.

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття, видів і типів правової поведінки, а також поняття та видів правопорушень, їх структурного складу, вивчення поняття, ознак і видів юридичної відповідальності.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття і види правової поведінки.
2. Поняття та ознаки правопорушення.
3. Склад правопорушення.
4. Поняття, ознаки та види юридичної відповідальності. Відповідальність за порушення правового режиму воєнного стану.

Методичні вказівки:

Готуючись до першого питання, слід розуміти, що правова поведінка - це соціальна поведінка особи (дія або бездіяльність) свідомо вольового характеру, яка є врегульованою нормами права і спричиняє юридичні наслідки. Юридичне нейтральна поведінка не є правовою. Правова поведінка – форма вияву свободи особи. Правовій поведінці властиві такі ознаки: має соціальне значення як соціальне корисна (правомірна поведінка) або як соціальне шкідлива (правопорушення), що позначається на стані суспільних відносин у ході соціального розвитку; має зовні виражений характер у вигляді дії або бездіяльності. Дія безпосередньо впливає на відносини між суб'єктами. Бездіяльність, як правило, є вербальною (словесною), складається із різних висловлень, суджень і оцінок, які виражають внутрішній стан суб'єкта; має свідомо вольовий характер, тобто припускає усвідомлення обставин і можливість здійснювати волю: спрямовувати свою поведінку і керувати своїми вчинками тощо. З урахуванням змісту вчинку правова поведінка поділяється на два види: правомірну поведінку; правопорушення.

Розкриваючи друге питання, слід звернути увагу на те, що правопорушення є прямою протилежністю правомірній поведінці, та представляє собою діяння, яке є соціально шкідливим, протиправним, винним, вчинення котрого припускає притягнення суб'єкта правопорушення до юридичної відповідальності. До основних ознак правопорушення слід віднести такі: суспільно шкідлива (наприклад, прогул) або суспільно небезпечна (зазіхання на життя людини) поведінка. Суспільна шкідливість (вина) і суспільна небезпека (злочин) — об'єктивна основна ознака, що відрізняє правомірну поведінку від неправомірної. Юридичний аспект шкідливості виражається в порушенні суб'єктивних прав і юридичних обов'язків або в протидії їх виконанню. Матеріальний аспект шкідливості полягає в заподіянні учаснику правовідносин матеріального або морального збитку; протиправна, неправомірна поведінка — суперечить нормам права, здійснюється всупереч праву, є свавіллям суб'єкта; являє собою порушення заборон, зазначених у законах і підзаконних актах, невиконання обов'язків, що виходять із нормативно-правового акта, акта застосування норм права або договору, укладеного на основі закону; свідомо вольова поведінка — визначається психікою людини, яка в момент вчинення правопорушення перебуває під контролем волі і свідомості, здійснюється усвідомлено і добровільно. Відсутність вільного волевиявлення з юридичною умовою, за якою діяння не визнається правопорушенням, навіть якщо воно і мало

шкідливі наслідки. Правопорушенням визнається лише неправомірне діяння деліктоздатної особи (малолітні і душевнохворі деліктоздатними не вважаються); дія (крадіжка, розбій, наклеп, образа) або бездіяльність (недбалість, прогул, залишення особи в безпомічному стані). Думки, наміри, переконання, що зовні не виявилися, не визнаються чинним законодавством об'єктом переслідування доти, поки вони не переросли у протиправні вчинки. Практика переслідування за інакомислення (опозиції) є виявом репресивної суті тоталітарного режиму в державі; винне діяння — дія, що виражає негативне внутрішнє ставлення правопорушника до інтересів людей, наносить своєю дією (або бездіяльністю) збитки суспільству і державі, містить доведену вину.

Розглядаючи третє питання, необхідно визначити поняття «склад правопорушення» як сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак діяння, які характеризують (визначають) його як правопорушення і є підставою залучення суб'єкта правопорушення до юридичної відповідальності та його структурні елементи: об'єкт (це ті суспільні відносини та цінності, що охороняються правом, на які спрямовано посягання суб'єктів правопорушення (наприклад, власність, духовні цінності, здоров'я людини та ін.), об'єктивну сторону (сукупність зовнішніх ознак, що характеризують дане правопорушення: протиправне діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта права; його шкідливі наслідки (спричинений шкідливий результат або погроза його настання); причинно-наслідковий зв'язок між діянням і шкідливим результатом. Крім зазначених основних елементів об'єктивної сторони, існують факультативні: спосіб вчинення правопорушення, місце і час, оточення тощо), суб'єкта (фізична особа або юридична особа, що вчинила правопорушення і є деліктоздатною, тобто має здатність нести юридичну відповідальність) і суб'єктивну сторону (сукупність ознак, що характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння і його негативних наслідків, а саме - вина, мотив, мета правопорушення. Обов'язковою ознакою тут є вина, що виражається у формах умислу (прямого і непрямого) чи необережності/необережності (злочинної самовпевненості і злочинної недбалості). Факультативною складовою суб'єктивної сторони правопорушення є мотив і мета. Мотив - це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її скоїти правопорушення. Мета - це уявлення особи, що скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне) правопорушення.

Підготовка до четвертого питання вимагає засвоєння поняття «юридична відповідальність». Як правило, юридична відповідальність визначають в юридичній літературі як обов'язок правопорушника, покладення й виконання якого має зв'язок з такою категорією як державний примус. Юридична відповідальність - вид державного примусу, котрий є реакцією держави на правопорушення як суспільно небезпечне або шкідливе діяння, за котре правопорушник «тримає відповідь», «відповідає». В системі права є галузі права (кримінальне право, адміністративне право), котрі допускають застосування примусових заходів до правопорушника тільки компетентними органами держави. Ряд галузей права (цивільне право, трудове право) поряд з можливістю застосування до

правопорушника заходів державного примусу компетентними органами держави, допускають можливість добровільного («досудового») виконання правопорушником відповідного обов'язку як вида та міри його юридичної відповідальності. Найбільш оптимальною та істотною підставою для детальної класифікації системи юридичної відповідальності на види є особливості предмету і методу правового регулювання суспільних відносин, тобто галузевий критерій. На його підставі юридична відповідальність поділяється на такі основні різновиди: конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну, трудову (дисциплінарну та матеріальну). Окремо слід звернути уваги на тому, що порушення порядку встановлених заборон, обмежень та невиконання заходів правового режиму воєнного стану тягне за собою правові наслідки, що можуть бути підставою застосування кримінальної відповідальності.

Питання цільових виступів:

1. Правомірна поведінка та правосвідомість, правова культура, правове виховання.
2. Зловживання правом.
3. Правосуддя в умовах воєнного стану.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
6. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
7. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
9. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.
10. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у

визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.

11. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 493 с.

12. [Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)

13. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

14. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

Додаткова:

1. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 15-17. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

2. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с., С. 368, 371, 372, 435.

3. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: монографія. Харків: Вид-во «НТМТ», 2017. 348 с., С. 6-220.

4. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 449-482.

5. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)

6. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 1(88). С. 25-34.

7. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245-248.

8. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с., С. 133-143. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.

9. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ :](#)

Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.

10. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 172 с., С. 111-123.

11. Правознавство : підручник для студентів внз / Г. А. Волошкевич та ін. Черкаси, 2019. 686 с.

12. Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 360 с.

13. Терещук М. М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз. «*Jurnalul juridic national: teorie și practică*». 2015. № 2. С. 18–21.

3. Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

4. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr).

6. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/616_174.

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

10. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

11. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

12. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

13. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.
14. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
15. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.
16. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.
17. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
18. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.
19. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
20. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 01.10.2011 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
21. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
22. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і свобод людини 1950 р.: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
23. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: Закон України від 21.09.2011 № 3764-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>.
24. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
25. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
26. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
27. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
28. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
29. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014->

[%D0%BF#Text.](#)

30. Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи»: Постанова Верховної Ради України від 29.06.2004 № 1904: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1904-IV#Text>.

31. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.

32. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.

33. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 493 с.

34. [Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.](#)

35. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

36. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-13-07-20.pdf>.

Додаткова:

1. Атаманова Н. В., Тицька Я. О. Теоретико-правові аспекти реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 1. С. 3-6.

2. Борщевський В., Василиця О., Матвєєв Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони*. 2022. № 2. С. 30-35. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/3218>.

3. Воєнний стан в Україні. Актуальні роз'яснення, гарантії дотримання законності, заборони і обмеження, нормативне забезпечення К. : ВД «Професіонал», 2022. 226 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/voieniy-stand-v-ukraini-aktualni-rozjasnennya-garantii-dotrimannya-zakonnosti-zaboroni-i-obmezheniya-normativne-zabezpechennya.pdf>.

4. Гетьман Є. А., Мерник А. М., Шаповал Р. В. Відносні права людини в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29, № 1. С. 26-38.

5. Губанов О. Питання балансування свободи вираження поглядів і

безпекових факторів під час воєнного та надзвичайного стану. *Право України*. 2022. № 8. С. 95-107.

6. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

7. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

8. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с.

9. Іванов І. В., Супрун В. М. Міжнародні та європейські стандарти дотримання принципу гендерної рівності в умовах воєнного стану: соціально-правовий аспект. *Наукові записки: Сер. Право*. 2023. Вип. 14. С. 21-26.

10. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: монографія. Харків: Вид-во «НТМТ», 2017. 348 с.

11. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 1(88). С. 25-34.

12. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1(84). С. 39-46.

13. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с.

14. [Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.](#)

15. Ковальчук В., Токарська А. Філософія діалогу державі і суспільства. *Право України*. 2022. № 5. С. 124-134.

16. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245-248.

17. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.

18. Корелова В., Рябченко Я., Солодка А. Вплив правового режиму воєнного стану на діяльність Кабінету Міністрів України та військових адміністрацій. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 119-138.

19. Косович В. Напрямок дії нормативно-правових актів у часі: необхідність нормативного визначення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. № 76. С. 3-8.

20. [Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2018. 192 с.](#)

21. [Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Теорія держави і права : навчальний посібник. Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 193 с.](#)
22. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2019. 584 с. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava>.
23. [Правознавство : підручник для студентів внз / Г. А. Волошкевич та ін. Черкаси, 2019. 686 с.](#)
24. [Правознавство : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 360 с.](#)
25. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с. <http://surl.li/ifuqm>.
26. Лепеха В. О., Пряміцин В. Ю. Свобода як цінність в умовах правового режиму воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 13-17.
27. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2018. 196 с.
28. Лялюк О. Правове регулювання компетенції місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 6-23.
29. Магновський І. Й. Конституційність нормативних актів крізь призму верховенства Основного Закону держави. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2023. Т. XXXII. С. 85-93.
30. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 13-17.
31. Марченко Д. В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : матер. круглого столу* (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.) / НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса : НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. С. 100-106.
32. Мерник А. М., Зінченко О. В. Теоретико-правовий аспект обмеження окремих прав людини в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 105-118.
33. Погрібний І. М. Генеза складу правових відносин. *Право і безпека*. 2022 № 3(86). С. 160-170.
34. Полєва Я. В., Дергачов Є. В. Правовий нігілізм: теоретичний та практичний аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 18-22.
35. Сухонос В.В. Теорія держави і права : підруч. Суми: Університетська книга, 2023. 544 с.
36. Теорія держави і права : підручник / В. М. Марчук, Л. В. Ніколаєва, Т. О. Гуржій та ін. ; за заг. ред. Л. В. Ніколаєвої, Т. О. Гуржія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 424 с.
37. Терещук М. М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий

аналіз. «*Jurnalul juridic national: teorie și practică*». 2015. № 2. С. 18–21.

38. Флоріан Енке. Незалежна і суверенна Україна є ключем до євроатлантичної безпеки. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2020/07/08/nezaleyona-suverenna-ukrana-klyuchem-do-vroatlantichno-bezpeki/index.html>.

39. Яїцька Д. І. Особливості участі громадян у публічному управлінні в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 158. С. 29-46.

Інформаційні ресурси в інтернеті:

1. Офіційний вебпортал парламенту України «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua>.

3. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.

4. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua>.

5. Офіційний веб-сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua>.

6. «WikiLegalAid» довідково-інформаційна платформа правових консультацій. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/>.